

Криміналістичний аналіз екологічних злочинів в умовах збройного конфлікту

Ігор Зозуля

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики
та судової експертизи Харківського національного університету
внутрішніх справ, м. Харків, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3507-0012>, e-mail: journals@meta.ua

Валерія Сорокіна

здобувачка вищої освіти, Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна,
ORCID: <http://orcid.org/0009-0005-6561-7807>, e-mail: vinets31@gmail.com

Проаналізовано екологічні злочини під час війни, зокрема, подано кваліфікацію їх як екоциду. Описано вплив воєнних дій на довкілля, правові механізми відповідальності та приклади, включно з катастрофою на Каховській ГЕС. Розглянуто роль міжнародного права в розслідуванні.

Ключові слова: екологічні злочини; екоцид; воєнний час; криміналістика; довкілля.

Forensic Analysis of Environmental Crimes in the Context of Armed Conflict

Ihor Zozulia, Valeriia Sorokina

The paper analyzes environmental crimes during war, particularly their qualification as ecocide. The authors outline the impact of hostilities on the environment, legal responsibility mechanisms and examples, including the Kakhovka hydroelectric power station disaster. The role of international law in the investigation is elaborated upon.

Keywords: environmental crimes; ecocide; wartime; criminalistics; environment.

Розроблення криміналістичної характеристики екологічних злочинів (злочинів проти довкілля) тісно пов'язане з їх класифікацією та ґрунтується на широкій системі екологічного законодавства. Екологічний злочин — це умисне, протиправне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на екологічний правопорядок, завдає шкоди довкіллю або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди й тягне за собою застосування заходів юридичної відповідальності [1].

Відносини у сфері охорони довкілля в Україні регулюються Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», а також земельним, водним, лісовим законодавством, законодавством про надра, охорону атмосферного повітря,

охорону та використання рослинного і тваринного світу та іншими спеціальними законами. Під час розслідування екологічних злочинів необхідно враховувати важливі положення законів України, зокрема «Про охорону атмосферного повітря», «Про тваринний світ», «Про природно-заповідний фонд України», «Про поводження з радіоактивними відходами» та «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку». Відповідно до ст. 70 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» склад екологічних правопорушень і злочинів, а також порядок притягнення винних осіб до адміністративної та кримінальної відповідальності визначаються Кодексом України про адміністративні правопорушення і Кримінальним кодексом України [1].

Війна росії проти України створює складні, багаточинникові загрози для довкілля України та всієї її екосистеми. Неодноразові екологічні злочини, учинені в Україні, у поєднанні з агресивним і кримінальним тиском на довкілля спричинили і продовжують спричиняти глобальну екологічну та кліматичну кризу, яка є серйозною загрозою на планетарному рівні. Росія використовує різні методи ведення війни, які демонструють їх наміри не лише знищити нашу державу, народ і культуру, але й зробити територію України непридатною для життя шляхом свідомого знищення довкілля.

Навмисне знищення греблі Каховської ГЕС російськими військами у ніч на 6 червня 2023 року стало найбільшою техногенною катастрофою за останнє десятиліття [2]. Першим кроком в оцінюванні впливу війни на довкілля є перевірка та збереження всіх даних у безпечний спосіб. Мається на увазі архівування зображень, відео та вмісту соціальних мереж, що можна зробити за допомогою інструментів, як-от Hunchly, який фіксує активність браузера для застосування в судових справах, або ініціативи Mnemonic для архівування даних, зібраних під час розслідувань [3].

Існують вагомі докази того, що вибух був спричинений російськими збройними силами. Докази, поміж яких сейсмічні дані, свідчення очевидців та супутникові знімки, переконливо свідчать про контрольований вибух, що вказує на причетність росії. Присутність російських військ, попереднє мінування греблі та стратегічне підвищення рівня води додатково підтверджують цей висновок [4]. Висновки звіту є вирішальними для розуміння інциденту та притягнення винних до відповідальності.

Наслідками катастрофи стало зниження рівня ґрунтових вод, забруднення та довгострокові ризики для запасів питної води. Каховське водосховище підтримувало багату екосистему і було об'єктом Всесвітньої мережі біосферних заповідників ЮНЕСКО. Утрати біорізноманіття містять знищення водних середовищ, масову загибель рослин

і тварин, шкоду природоохоронним територіям та довгострокові наслідки для екосистем регіону. Здоров'я ґрунтів погіршилося через збільшення вітрової ерозії та потенційне засолення ґрунтів нижче за течією, що створило ризики для сільськогосподарської продуктивності та здоров'я людей [4].

Науковці вивчили аргументи щодо кваліфікації знищення греблі як воєнного злочину. Це дослідження пропонує основу для першого застосування Міжнародним кримінальним судом статті 8(2)(b)(iv) Римського статуту, враховуючи «надмірну» шкоду довкіллю порівняно з очікуваною військовою перевагою. Це також сприяє розвитку міжнародної практики розгляду екологічних злочинів через кримінальне право [4].

Крім того, дедалі більше представників державних збройних сил і недержавних угруповань притягаються до відповідальності за шкоду, завдану довкіллю, через удосконалення наявної юридичної практики та розроблення нових принципів, таких як «екоцид», передбачених Римським статутом. Окрім оцінювання збитків, завданих довкіллю під час збройних конфліктів, науковці та журналісти також використовують інформацію з відкритих джерел для відстеження екологічних злочинів, таких як торгівля дикими тваринами та нерегульований видобуток корисних копалин [4].

Офіс Генерального прокурора наразі розслідує понад 265 справ про воєнні злочини проти довкілля, з яких 14 кваліфіковані як екоцид (ст. 441 Кримінального кодексу України) [5]. У 2022 році рівень злочинності проти довкілля досяг позначки у 4018 кримінальних правопорушень, з яких 742 — кримінальні проступки та 3276 — злочини. Ця тенденція відповідає загальному розвитку криміногенної обстановки, яка сформувалася внаслідок повномасштабної агресії росії. Окрім тимчасової окупації частини території України, активних бойових дій і значної міграції населення, зафіксовані також зміни у правозастосовній практиці, зокрема, у кваліфікації шкоди довкіллю як воєнних злочинів за ст. 438 Кримінального кодексу України [5].

Перелік джерел посилання

1. Криміналістична класифікація і характеристика екологічних злочинів. URL: <https://studies.in.ua/kryminalistyka-shaprgalky/3714-krimnalstichna-klasifikacya-harakteristika-ekologichnih-zlochinv.html> (дата звернення: 14.09.2024).
2. Дмитро Л. Довкілля — мовчазна жертва війни : як російська армія вчиняє екологічні злочини й порушує права людини. URL: https://lb.ua/blog/dmytro_lubinetz/581276_dovkillya_movchazna_zhertva_viyini_yak.html#:~:text=Справ,%20які%20Офіс%20Генпрокурора%20наразі,%20кордонах%20України,%20є%20самообманом (дата звернення: 14.09.2024).
3. Розслідування воєнних злочинів : Екологічні й майнові збитки. *Global Investigative Journalism Network*. URL: <https://gijn.org/ua/resurs-ua/rozsliduvanna-voennih-zlociniv-ekologicni-j-majnovi-zbitki/> (дата звернення: 14.09.2024).
4. Воєнний злочин проти довкілля : причини та наслідки знищення Каховської ГЕС. Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns /2024/06/14/7460609/> (дата звернення: 14.09.2024).
5. Орлов Ю. В., Ступник Я. В. Кримінологічний аналіз екологічної злочинності в Україні : від ординарної ситуації до контексту війни. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. Т. 29. № 2. DOI: 10.32631/vca.2023.2.22 (дата звернення: 14.09.2024).